

Proučevanje volilnih izidov

Uvod

Z volitvami se zaradi njihovega pomena in številnih funkcij srečujemo pri proučevanju veliko pojavov in procesov v družbi, vendar vsakega takega proučevanja ne moremo označiti kot proučevanje volitev zgolj zaradi »srečanja« z volitvami. Treba je več: volitve morajo biti v središču proučevanja. Tako v tem prispevku izhajamo s področja politologije in *kot proučevanje volitev razumemo raziskovanje v vsaj enem od naštetih področij:*

- proučevanje volitev v kontekstu političnih sistemov
- proučevanje volilnih sistemov
- proučevanje volilnih izidov.

Zavedamo se, da smo proučevanje volitev relativno ozko opredelili. S tem smo se skušali izogniti *uvrščanju proučevanja mnogih drugih z volitvami posredno povezanih pojavov in procesov v proučevanje volitev*. S samo opredelitvijo pa nismo zaprli proučevanja volitev za vplive relevantnih rezultatov z drugih področij. Tako denimo mnenjskih raziskav, s katerimi ugotavljamo volilno razpoloženje, nimamo za proučevanje volitev, vendar upoštevamo njihove rezultate kot relevantne za določene vidike proučevanja volitev.

V nadaljevanju prispevka bomo najprej nekoliko natančneje opredelili navedena temeljna tri področja in odnose med njimi, nato pa se bomo v celoti posvetili le tretjemu področju in ga po pregledu več empiričnih raziskav volilnih izidov natančneje razčlenili (seznam raziskav je pri avtorju).

Temeljna polja proučevanja volitev

- proučevanja volitev v kontekstu političnih sistemov

Pojem, pomen in funkcije volitev so različni v različnih političnih sistemih (npr. Nohlen, 1992:15–23), to je v »organizirani celoti političnih dejavnosti in odnosov, političnih organizacij in institucij ter politične kulture« (Politička enciklopedija, SA Beograd, 1975: geslo Politički sistem), delno pa se razlikujejo tudi v podobnih političnih sistemih. Proučevanje volitev je tako na neki način vedno vezano na politične sisteme, na katere vplivajo tudi volitve same. Volitve se ne dogajajo v praznem prostoru, ampak so na najrazličnejše načine povezane z elementi, stanji in procesi v političnih sistemih. V prvem področju gre predvsem za teoretsko proučevanje teh povezanosti, npr. za proučevanje pojma, funkcij in pomenov volitev ter normativne in stvarne vloge volitev v političnih sistemih, za proučevanje povezanosti tipov ter stopnje demokracije z volitvami, za analize političnih ciljev volitev, za analize vloge in delovanja političnih strank pri volitvah, za proučevanje povezanosti politične kulture ter socializacije z volitvami itd.

* mag. Samo Kropivnik, asistent na Fakulteti za družbene vede

– proučevanje volilnih sistemov

Drugo od treh področij proučuje formalnopravno in institucionalno ureditev volitev in izvajanje volitev. Obravnava predvsem volilne sisteme, to je volilna načela in sredstva za njihovo uresničevanje oziroma natančneje »vsote teh pravic in obveznosti ter ukrepov in postopkov, določenih s predpisi neke države, ki se nanašajo na volitve« (Grad, 1992: 25). Tako se področje posveča v glavnem analizam razvoja in stanja volilnih sistemov, razkrivanju lastnosti posameznih volilnih sistemov, proučevanju skladnosti posameznih elementov volilnih sistemov, delovanju in učinkom elementov volilnih sistemov, primerjavam in tipologijam volilnih sistemov itd.

– proučevanje volilnih izidov

Tretje področje je področje empiričnega raziskovanja dejanskih izidov volitev. Tem je običajno namenjena osrednja pozornost, saj so neposredna in najbolj otipljiva posledica volitev tako za volitve kot politični sistem v celoti. Predmet raziskovanja so največkrat volilni izidi v širšem smislu, to je z glasovanjem izražena volja volivcev, ali pa redkeje volilni izidi v ožjem smislu, to je razdelitev mandatov na volitvah. Področje se posveča predvsem analizam samih volilnih izidov in analizam povezanosti volilnih izidov z drugimi spremenljivkami, npr. socioekonomskimi značilnostmi volivcev.

Odnosi med področji proučevanja volitev niso bili izključujoči med njihovim oblikovanjem, niti niso izključujoči danes, čeprav je bilo in je mogoče zaznati take težnje. Prav tako je težko govoriti o podrejenosti ali nadrejenosti enega področja drugemu. Odnose med njimi lahko prej opišemo kot medsebojno dopolnjevanje. Nobeno od področij ne bi bilo na današnji stopnji razvoja, če se njihovi dosežki ne bi povezovali in dopolnjevali. Res je prvo področje najsplošnejše in tretje najkonkretnejše, vendar je prav to razlog za njuno medsebojno dopolnjevanje. Tako nam sama konceptualizacija sploh omogoča »misliti« volitve. Brez splošnih dognanj o volitvah niti proučevanje volilnih sistemov niti raziskovanje volilnih izidov ne bi bilo mogoče, niti ne bi imelo smisla. Hkrati pa je posploševanje brez osnove v poznavanju konkretnega prav tako nemogoče in nesmiselno. *Proučevanje volitev torej zahteva poznavanje dosežkov vseh treh področij!*

V posameznih področjih sicer prevladujejo določene metode proučevanja, ki smo jih pri opredelitvi tudi poudarili, vendar so odprta vsem metodam. Uporabljene metode proučevanja ne morejo biti merilo pripadnosti posameznih področjem!

Proučevanje volilnih izidov

Proučevanje volilnih izidov se je predvsem v zadnjih desetletjih hitro širilo in pridobivalo pomen. Vzroke je mogoče najti v vse večjem pomenu in vse večji kompleksnosti volitev in v naglem razvoju metod za analizo podatkov in strojne ter programske opreme, ki je omogočila njihovo uporabo. Tako v tem področju v zadnjih desetletjih *močno prevladujejo metode empiričnega proučevanja* in mu dajejo posebno identiteto.

Intenzivno uvajanje novih metod za analizo podatkov v proučevanje volilnih izidov v tem obdobju je bilo plodno, a ne enostavno. Metode so učinkovite le pri

»dobro strukturiranih problemih«, kar je bolj značilnost tehničnih in naravoslovnih, manj pa družboslovnih ved. Področje se je tako znašlo pred zahtevo po celovitejši metodološki korektnosti pri strukturiranju problemov, kar je *vplivalo tudi na njegove vsebinske opredelitve*. Probleme, ki so po vsebini kompleksni in se hkrati dogajajo na zelo različnih ravneh, je praktično nemogoče v celoti strukturirati in opisati s formalnimi modeli. Mogoče pa je to storiti za posamezne vidike kompleksnih problemov in z zahtevnimi metodami za analizo podatkov priti do čim natančnejših informacij za nadaljnje analize in končno sintezo. Zaradi velike strukturiranosti in natančnega obravnavanja posameznih vidikov problemov se raziskave s področja proučevanja volilnih izidov največkrat zdijo vsebinsko nepopolne. Vendar le, če jih obravnavamo osamljeno, ločeno drugo od druge, saj celovitost dosežejo šele v področju kot celoti.

Spodbude, cilji in področja raziskovanja

Spodbude za proučevanje volilnih izidov so bile od vsega začetka raznovrstne. Po eni strani so rezultati raziskav zanimali predvsem politične stranke, ki so skušale doseči zase čim ugodnejše volilne izide v ožjem smislu. Po drugi strani pa se je že zgodaj pojavil znanstveni interes po pojasnjevanju volilnih izidov v širšem smislu. Danes spodbude za raziskovanje ostajajo podobne in v marsičem oblikujejo raziskovalno prakso. Večina konkretnih raziskav pa iz vrste razlogov vendarle nastane zaradi mešanih spodbud. Dokler spodbude za raziskovanje ne vplivajo bistveno na kakovost raziskav, nimamo nobenega vzroka, da bi posamezne raziskave zapostavljali zgolj zaradi spodbud za njihov nastanek.

Cilji proučevanja volilnih izidov so bili in so predvsem trije. Prvi in po logiki empiričnega proučevanja pojavov začetni cilj je opisovanje volilnih izidov in njihovih značilnosti. Drugi cilj je razkrivanje pravilnosti in povezanosti v volilnih izidih oziroma med volilnimi izidi in drugimi spremenljivkami. Tretji in po logiki empiričnega raziskovanja pojavov končni cilj je potrjevanje trditev o določenih zakonitostih in vzročnih povezanostih v volilnih izidih oziroma med volilnimi izidi in drugimi spremenljivkami. Med cilji torej obstaja neka hierarhična ureditev, pri kateri je izpolnjenost »nižjega« cilja vedno temelj za izpolnjevanje »višjega«. In v tem pogledu je prvi cilj najpomembnejši! Če volilni izidi niso sistematično opisani in če ne poznamo njihovih značilnosti, ne moremo niti razkrivati niti potrjevati nobenih zakonitosti v njih.

Od vsega začetka se je razlikovala tudi *vsebina raziskovanja* volilnih izidov. Po vsebini lahko razdelimo področje na dva dela:

- predstavljanje, opisovanje in primerjanje volilnih izidov oziroma razkrivanje struktur volilnih izidov
- pojasnjevanje volilnih izidov.

V nadaljevanju bomo vsebino vsakega od obeh delov podrobneje opisali.

Razkrivanje struktur volilnih izidov

Objavljeni uradni volilni izidi navadno zajemajo števila oziroma deleže volivcev, ki so se udeležili volitev, števila oziroma deleže glasov za posamezne stranke (volilni izidi v širšem smislu) in števila oziroma deleže mandatov, ki so jih dobile posamezne stranke (volilni izidi v ožjem smislu). Podatki so lahko prikazani na

ravni manjših ali večjih teritorialnih enot ali pa le na ravni celotne države. Največkrat so prikazani le na ravni celotne države. Običajna je predstavitev v obliki števil. Podatki so torej objavljeni v strnjeni obliki s celo vrsto števil, kar bodisi zaradi strnjenosti bodisi zaradi kompleksnosti *ne omogoča razpoznati njihove strukture*. Vsakršno drugačno prikazovanje in opisovanje volilnih izidov ter analize, ki razkrijejo njihovo strukturo, pa že sodijo v to področje!

V kompleksnejših volilnih sistemih, kjer so deleži glasov za stranke rezultat npr. glasovanja za liste in posameznike, je že sama obsežnejša predstavitev volilnih izidov v širšem smislu svojevrstni izziv, posebej če je jasna (različne interpretacije niso mogoče), celovita in nazorna (omogoča vpogled v celoten proces) ter pregledna (za razumevanje niso potrebna posebna znanja). Predstavitev izidov v grafični obliki, ki je po sporočilni moči mnogo močnejša od numerične oblike, zahteva poznavanje grafičnih metod in njihovih skritih pasti. Poleg uradnih izidov volitev so vsekakor zanimivi tudi deleži glasov za posamezne stranke, izračunani npr. glede na celotno volilno telo, razpršenost in porazdeljenost deležev glasov na posamezne stranke in volilne abstinence ter podobne statistike. Take statistike niso same sebi namen, ampak je njihova vsebina povezana z dosežki na drugih področjih proučevanju volitev.

Namesto opisa volilnih izidov po strankah lahko izberemo opis po skupinah sorodnih strank. Skupine lahko določimo na podlagi kakovostnih meril ali pa z analizo podobnosti oziroma različnosti glasovanja za stranke (tj. z različnimi empiričnimi metodami). Taka predstavitev strukture je lahko mnogo nazornejša in preglednejša. Isto velja za opis volilnih izidov po skupinah teritorialnih enot. Skupine so lahko določene s kakovostnimi merili, denimo z administrativnimi razdelitvami ozemlja in geografskimi regijami ali pa z analizo podobnosti oziroma različnosti glasovanja za stranke.

Volilne izide v ožjem smislu lahko predstavimo – odvisno od primerljivih volilnih sistemov. Glas, ki ga volivec odda na volitvah, je treba preoblikovati v sestavo voljenih organov. Različni volilni sistemi ponujajo različne načine glasovanja in različne načine pretvorbe glasov v mandate. Nekateri od njih so medsebojno primerljivi, drugi pa ne. Volilni izidi v ožjem smislu se spremenijo, če za pretvorbo uporabimo drug primerljiv volilni sistem, čeprav volilni izidi v širšem smislu ostajajo isti. Stopnja odvisnosti se razlikuje od konkretnih podatkov. Poseben problem je odvisnost volilnih izidov od določitve meja volilnih enot. Volilni izidi v ožjem smislu se spremenijo, če spremenimo meje volilnih enot, čeprav ostajajo volilni izidi v širšem smislu isti. Od določitve meja volilnih enot je odvisna tudi stopnja izpolnjenosti načela o enaki volilni pravici. Stopnja odvisnosti volilnih izidov od določitve meja volilnih enot se razlikuje od konkretnih podatkov.

Predstavljanje in opisovanje volilnih izidov nikakor nista omejeni na volilne izide v določeni državi v določeni časovni točki. Tako lahko predstavimo in opišemo ter nato primerjamo volilne izide v več državah hkrati. Primerjamo lahko po glasovih za stranke, po glasovih za skupine strank ali po drugih delitvah in merilih. Različno predstavljene in opisane volilne izide lahko primerjamo tudi skozi čas. S pomočjo agregatne analize zaporednih volitev lahko ocenimo prehajanje volivcev med strankami, čeprav nam podatki o glasovanju posameznikov niso dostopni. Volilne izide lahko primerjamo skozi čas v več državah hkrati. Izračunamo lahko številne kazalnike stabilnosti volilnih izidov v času in prostoru. Število možnih primerjav je tako rekoč brezmejno.

Tudi samo oblikovanje, vzdrževanje in prilagajanje baz podatkov o volilnih izidih za raziskovalne namene zahteva strokovno delo, ki ne sodi v dejavnost

državne administracije. Oblikovanje ustreznih baz podatkov o volilnih izidih je temeljni pogoj za raziskovalno delo v celotnem področju. Baze podatkov morajo biti oblikovane tako, da omogočajo agregiranje volilnih izidov na različnih ravneh, da spremembe meja volilnih enot ne povzročijo neprimerljivosti podatkov, da cepitve in združevanja strank ter nastajanje novih strank ne pomenijo težav itd. Ne glede na način predstavitve, opisa ali primerjanja volilnih izidov in ne glede na raven končnih rezultatov je pomembno, da izhajamo iz čim nižje ravni podatkov! Izhajanje iz višjih ravni pomeni izgubo informacij.

Predstavitve, opisi in primerjave volilnih izidov omogočajo vpogled v predmet raziskovanja, razkrijejo strukturo in pravilnosti v volilnih izidih ter s tem omogočajo oblikovanje temeljnih spoznanj in odprtje področja za nadaljnje raziskovanje! Rezultati dela na tem področju so večkrat objavljeni kot samostojne publikacije v obliki različnih tabelarnih pregledov volilnih izidov s komentarji, pregledov z izidi povezanih statistik s komentarji in atlasov volilnih zemljevidov s komentarji. Časovni in prostorski obseg analiz ter raven predstavitve rezultatov je različen.

Pojasnjevanje volilnih izidov

Gre za obsežno in kompleksno področje, s katerim se večkrat neupravičeno enači celotno polje. Zavedati se moramo, da je volilne izide v celoti nemogoče pojasniti z izbranimi dejavniki. Če bi bilo to mogoče, bi bili vprašljivi pomen in funkcije volitev v sodobnem svetu. Hkrati pa je do neke mere vendarle mogoče pojasniti, zakaj posamezne stranke ali kandidati na volitvah dobivajo glasove in s tem mandate. *Volilni izidi nikoli niso niti determinirani niti naključni!*

Stopnja, do katere lahko pojasnimo volilne izide, je odvisna od konkretnega raziskovalnega načrta, vendar splošno veljavna pravila ne obstajajo. Odvisnost lahko ponazorimo z nekaj zgledi.

1. *Pojasnjujemo le del celotnih volilnih izidov*

Delež glasov za posamezne stranke, denimo za stranko neke nacionalne manjšine, je mogoče skoraj v celoti pojasniti s posebnim dejavnikom, to je z deležem pripadnikov nacionalne manjšine. Hkrati je delež glasov za druge stranke ali vse stranke skupaj le delno mogoče pojasniti z drugimi posebnimi ali skupnimi dejavniki.

2. *Za opise volilnih izidov uporabljamo le opisne trditve*

V tem primeru so možni volilni izidi za (denimo) stranko A in B takile: A je dobila več glasov kot B (ali nasprotno), A je zmagala (ali izgubila), A je (ali ni) prišla v parlament in podobne trditve. Take opisne trditve je seveda mogoče celoviteje pojasniti. Če vemo, da je A zmagala le v štirih volilnih enotah in da so to edine štiri volilne enote, v katerih prevladuje kmečko prebivalstvo, je zmaga pojasnjena s prevladujočim kmečkim prebivalstvom. Če pa uporabimo za opise volilnih izidov števila, vidimo, da je A v teh volilnih enotah lahko dobila denimo 90%, 80%, 70% in 60% glasov, delež kmečkega prebivalstva v njih pa je denimo 60%, 70%, 80% in 90%. V teh štirih volilnih enotah je delež glasov za A torej linearno negativno povezan z deležem kmečkega prebivalstva, kar je popolnoma nasproten sklep. Oba pa sta resnična!

3. *Individualnega glasovanja ne pojasnjujemo*

Volilne izide v nekaterih državah je mogoče pojasniti za daljše časovno obdobje z nekaj izbranimi dejavniki, ki v glavnem opisujejo stanje gospodarstva te države. Večine teh dejavnikov ni mogoče uporabiti za pojasnjevanje glasovanja posa-

meznikov, mogoče pa je domnevati, da se pač odzivajo na ekonomske spremembe. Glasovanje posameznikov v istih državah lahko le delno pojasnimo s pomočjo neprimerno večjega števila popolnoma drugačnih dejavnikov in z neprimerno kompleksnejšimi modeli le za krajša časovna obdobja. Poleg tega je iz vrste metodoloških razlogov mogoče večkrat dvomiti o takih modelih. Tako pojasnjevanje glasovanja posameznikov nikakor ni privlačno!

4. Upoštevamo le »najugodnejšo« raven agregiranja podatkov

Denimo, da je ozemlje države razdeljeno na volilne enote, te pa na volilne okraje. Najprej volilne enote opišemo z deležem glasov za levo usmerjeno stranko A in deležem pripadnikov delavskega razreda. Odkrijemo pozitivno povezanost in volilne izide lahko pojasnimo s tem, da je delež glasov za A višji, kjer voli več pripadnikov delavskega razreda. To se zdi dovolj celovito in vsebinsko korektno pojasnilo. Nato enako opišemo volilne okraje. Zdaj ne odkrijemo nobene povezanosti in volilnih izidov ne moremo pojasniti. Povezanost med spremenljivkama je v tem primeru odvisna od ravni agregiranja podatkov! Na višji ravni agregiranja volilne izide torej lahko pojasnimo, na nižji pa ne.

5. Obdobje in obseg analize

Včasih je volilne izide lažje pojasniti v daljšem časovnem obdobju, ko se bolj uveljavijo splošni dejavniki, ki delujejo dolgoročno, in se zabriše vpliv posebnih, za kratek čas omejenih dejavnikov. Če pa so v daljšem obdobju prevladovali v različnem času različni posebni dejavniki, se lahko njihov vpliv medsebojno izniči in volilne izide v daljšem časovnem obdobju težje pojasnimo. V tem primeru jih je lažje pojasniti s posebnimi dejavniki za vsako ožje obdobje posebej. Podobno velja za pojasnjevanje volilnih izidov v skupini držav ali vsaki državi posebej oziroma v celotni državi ali vsakem njenem delu posebej.

Stopnja, do katere lahko pojasnimo volilne izide, je torej odvisna od konkretnega raziskovalnega načrta. Boljši je raziskovalni načrt, boljše pojasnitev volilnih izidov lahko pričakujemo, čeprav je nujno ne dosežemo. Dober raziskovalni načrt temelji predvsem na dobrem poznavanju problema, to je na poznavanju političnih sistemov (zgodovine, strank, nasprotij, politične kulture, ...), volilnih sistemov ter volilnih izidov in njihovih značilnosti, in na metodološki korektnosti. Nikakor pa ne velja, da lahko iz visoke stopnje pojasnenosti volilnih izidov sklepamo na kakovost raziskovalnega načrta. Vse prevečkrat je visoka stopnja pojasnenosti posledica metodološke nekorektnosti!

Neposredneje je stopnja, do katere uspemo pojasniti volilne izide, odvisna od izbora dejavnikov, s katerimi jih skušamo pojasniti. Dober raziskovalni načrt seveda vsebuje tudi najrelevantnejše dejavnike. Vendar njihova velika medsebojna povezanost močno otežuje sam izbor, še bolj pa uporabo v analizah!

Veliko truda je bilo vloženo v poskuse pojasniti volilne izide z najrazličnejšimi dejavniki. Med temi dejavniki imajo najdaljšo tradicijo različne demografske in družbenoekonomske lastnosti volivcev, kot so spol, starost, izobrazba, poklic, dohodek, premoženje, lastnina, pripadnost določeni veri, nacionalnost oziroma etnična pripadnost ipd.; »politične« lastnosti volivcev, kot so pripadnost stranki, simpatije do stranke, odločitve na preteklih volitvah, stališča do določenih vprašanj ipd.; ter izbrane lastnosti »pomembnih drugih«, kot so, starši, drugi sorodniki, prijatelji, sodelavci in sosedje. Iz neposredno merjenih lastnosti so raziskovalci oblikovali latentne lastnosti, kot so vernost, pripadnost določenemu razredu, status, svetovni nazor, politična usmeritev ipd. Upoštevali so tudi druge dejavnike, kot so spremljanje različnih množičnih medijev, izpostavljenost strankarski propagandi, osebni pogledi na kandidate, prizadetost zaradi posebnih dogodkov ipd.

Kot posebno vrsto dejavnikov je mogoče upoštevati tudi tipe osebnosti volivcev, predvsem njihove »mehanizme« odzivanja in odločanja.

Poleg najrazličnejših lastnosti volivcev lahko kot dejavnike za pojasnjevanje volilnih izidov upoštevamo tudi lastnosti okolja, v katerem živijo. Okolje seveda ne glasuje, ampak lastnosti okolja vplivajo na volilne izide preko glasovanja volivcev. Okolje je lahko zelo različno določeno. Če gre za celotno državo, lahko upoštevamo različne kazalnike fragmentiranosti in polariziranosti strankarskih sistemov, posredne in neposredne vplive volilnih sistemov, stopnjo razvitosti države, njeno zgodovino ipd. Če gre za dele posameznih držav, lahko upoštevamo stopnjo razvitosti, strukturo proizvodnje, oddaljenost od centra, povezanost s centrom, posebne lokalne zahteve in posebnosti, strukturo prebivalstva ipd. Zaradi velike medsebojne povezanosti dejavnikov je mogoče volilne izide pojasniti tudi z dejavniki, ki so le navidezno povezani z volilnimi izidi. Taki dejavniki so na primer tipi hiš, struktura tal, podnebje ipd.

Med volilne izide sodi tudi volilna abstinenca, to je delež volivcev, ki se volitev ni udeležil. Pojasnjevanje volilne abstinence je poseben problem. Včasih jo je mogoče pojasniti z že naštetimi dejavniki, največkrat pa so razlogi, da volivec ne glasuje za nobeno stranko, posebni. Pomembni dejavniki za pojasnjevanje so naveličanost oziroma nasičenost s »politiko«, občutek nemoči, nezadovoljstvo s ponujenimi možnostmi izbire, nezainteresiranost za »politiko«, tiho strinjanje z odločitvijo večine in večkrat tudi specifičnosti volilnih sistemov, na primer zahtevno glasovanje, otežen vpis v volilne imenike ipd.

Raziskave so pokazale, da je vpliv naštetih dejavnikov – in še mnogih drugih – bolj ali manj relevanten, vendar specifičen v prostoru in času. Poleg tega so dejavniki med seboj močno povezani, zato je praktično nemogoče ločiti neposredne vplive od posrednih oziroma navidezne vplive od dejanskih.

Za določitev najrelevantnejših dejavnikov je mogoče izvesti posebne raziskave, ki v temelju sodijo v področje proučevanja volilnih izidov. Med najprivlačnejšimi je raziskovanje političnega prostora (v Kropivnik, 1992). Politični prostor je latentna prostorska struktura, ki pogojuje percepcijo strank in odnos ljudi do njih. Razsežnosti prostora pomenijo v določenem času relevantne razcepe v družbi. Število razsežnosti in njihova vsebina niso znani vnaprej. V politični prostor, če nam uspe identificirati njegove razsežnosti, lahko vrišemo pozicije strank oziroma kandidatov ter volilcev oziroma njihovih centrov. Grafični način predstavitve omogoča nazoren vpogled v volilni boj ter s tem sklepanje o najpomembnejših dejavnikih.

S pojasnjevanjem je tesno povezano tudi napovedovanje volilnih izidov v širšem ali ožjem smislu, saj je dejavnike, ki pojasnjujejo pretekle volilne izide, treba eksplicitno ali implicitno vključiti v napovedovalni model. S področjem so tesneje povezani modeli, ki omogočajo napovedovanje izidov daljši čas pred volitvami in upoštevajo dejavnike, ki so teoretsko utemeljeni. Take modele je mogoče sproti smiselno prilagajati znanim spremembam v družbi. Napovedovanje volilnih izidov zahteva dobro poznavanje obeh področij proučevanja volitev in izjemno natančnost. Res je mogoče postaviti različne modele, ki omogočajo natančno napovedovanje volilnih izidov v ozkem časovnem obdobju, vendar imajo izključitev katerega koli pomembnega dejavnika, njegova napačna obtežitev ali slaba kakovost podatkov za napoved usodne posledice. Napako pa imamo priložnost popraviti šele čez nekaj let . . .

Raziskave, ki skušajo pojasniti volilne izide, so zaradi kompleksnosti predmeta proučevanja različne v zastavitvah, izpeljavi in ugotovitvah. Pojasnjevanje volilnih

izidov je tako v marsičem odprto področje. S teoretsko podlago za pojasnjevanje volilnih izidov se največkrat povezujejo dela Lipseta in Rokkana ter sodelavcev (predvsem Lipset in Rokkan, 1967), v novejšem času pa še Taylorja (npr. Taylor in Johnston, 1979), Johnstona (npr. Johnston, 1990), Lewisa-Becka (npr. Lewis-Beck in Rice, 1992) in Agnewa (npr. Agnew in Duncan, 1989) s sodelavci.

Raziskovanje pa je mogoče le, če so ogromne količine podatkov, ki razpršeno nastajajo v problemskih, mnenjskih in drugih raziskavah ter ob volitvah in drugih oblikah političnega izjavljanja (odločanja), zbrane, urejene in arhivirane ter seveda javno dostopne. Namenska podatkovna infrastruktura je temeljni pogoj za resno delo!

Metode, enote in ravni analize

Raziskave s področja proučevanja volilnih izidov se med seboj razlikujejo tudi po uporabljenih empiričnih metodah, tipih enot analize in številu hkrati obravnavanih ravni enot analize.

Po uporabljenih empiričnih metodah se raziskave v prvi vrsti razlikujejo po številu uporabljenih primerljivih metod. Rezultate je mogoče dobiti z eno samo ali s pomočjo več metod. Različne metode omogočajo obravnavanje predmeta raziskovanja z različnih vidikov. Izsledki analiz so večkrat odvisni od uporabljene metode. Zato je treba, če narava podatkov to dopušča, dobljene rezultate soočiti z različnimi metodami, preden sprejmemo sklepe. Izsledke raziskav, dobljene z eno samo metodo, je treba še preveriti z drugimi metodami.

Raziskave se razlikujejo tudi po tipih uporabljenih metod. Ločimo predvsem tri tipe empiričnih metod, merilo ločevanja pa je število spremenljivk, ki jih je mogoče hkrati razčleniti. Univariatne metode so primerne predvsem za preprost opis podatkov po posameznih spremenljivkah, saj je hkrati mogoče razčleniti le eno samo spremenljivko. Izsledki analiz so različne mere razpršenosti in centralne tendence spremenljivk, kot so varianca, standardni odklon, koeficient variacije, aritmetična sredina, mediana, modus ipd. Možno je tudi ocenjevanje parametrov na podlagi ustreznih cenilk. Bivariatne metode so primerne za preverjanje domnev o enakosti med deleži oziroma aritmetičnimi sredinami ter za razkrivanje in opis povezanosti ali vzročne odvisnosti med pari spremenljivk. Z bivariatnimi metodami je mogoče ugotoviti oziroma potrditi povezanost ali odvisnost ter izračunati ustrezne mere. Nekatere od njih je mogoče uporabiti tudi kot multivariatne, vendar le za manjše število spremenljivk. Največkrat uporabljene metode so izračun mer povezanosti v dvodimenzionalnih kontingenčnih tabelah, loglinearni modeli, izračun korelacijskih koeficientov, bivariatna regresija ipd. Bivariatne metode sodijo med največkrat uporabljene metode. Multivariatne metode so primerne za opis podatkov po vseh spremenljivkah hkrati ter za razkrivanje in opis povezanosti ali vzročne odvisnosti med več spremenljivkami. Z njimi je mogoče ugotoviti oziroma potrditi povezanosti ali odvisnosti, strniti podatke ter izračunati ustrezne mere. Največkrat uporabljene metode so metoda glavnih komponent, multipla regresija, vzročni modeli, razvrščanje v skupine, factorska analiza, diskriminantna analiza ipd. Multivariatne metode so primernejše za proučevanje volilnih izidov, vendar so zaradi zahtevnosti redkeje uporabljene.

Pri vseh tipih metod je izsledke možno predstaviti tudi grafično. Mnenja o prednostih in pomanjkljivostih predstavitev v obliki števil ali v grafični obliki so različna (več v Ferligoj, 1988).

Možnosti za uporabo posameznih metod so močno omejene z mersko ravnijo obravnavanih spremenljivk. Mersko raven volilnih izidov v večini primerov lahko označimo za številski (razmernostni), kar je velika prednost. Metod za analizo številskih spremenljivk (merjenih na intervalni ali razmernostni merski ravni) je več kot metod za analizo atributivnih spremenljivk (merjenih na nominalni ali ordinalni merski ravni). Večino multivariantnih metod lahko uporabimo le za analizo številskih spremenljivk. Poleg tega številške spremenljivke vsebujejo več informacij, zato so tudi izsledki analiz globlji.

Raziskave se med seboj razlikujejo tudi *po tipih enot analize*. Ker gre za proučevanje volilnih izidov, lahko ločimo predvsem tri tipe enot: volivce, prostor in čas. Enote, ki pripadajo istemu tipu, se med seboj razlikujejo še *po ravneh in merilih agregiranja*, ki so zaradi narave podatkov večkrat neodvisni od volje raziskovalca (o tem v naslednjem razdelku).

Če kot tip enote analize izberemo volivce, se lahko podatki nanašajo na vsakega posameznika ali pa na agregate od npr. nekaj deset do nekaj sto tisoč volivcev. Pri tem je metodološko korektno neposredno sklepati na raven posameznika le, če se podatki nanašajo na posameznike. Ponazorimo povedano z Robinsonovim šolskim zgledom analize povezanosti med raso in nepismenostjo v ZDA (Robinson, 1950).

Robinson je zbral podatke o deležu nepismenih in deležu črncev po popisnih enotah (9) in državah (48) v ZDA. Gre torej za na dveh ravneh agregirane podatke o ljudeh. Povezanost med obema spremenljivkama se je izkazala za visoko tako na nižji kot na višji ravni agregiranja. Na podlagi takih rezultatov bi lahko sklepali, da je med črnci več nepismenih kot med belci. Vendar bi s tem storili napako, ker bi iz agregiranih podatkov o posameznikih neposredno sklepali na raven posameznikov! Neposredno lahko sklepamo le, da je med prebivalci popisnih enot in držav delež nepismenih večji, če je večji delež črncev in obratno. Kakšna pa je povezanost med raso in nepismenostjo? Na to vprašanje lahko odgovorimo le, če zberemo neagregirane podatke o rasi in nepismenosti na ravni posameznikov. Robinson je ponovil analizo povezanosti obeh spremenljivk s posameznikom kot enoto analize. Rezultat je pokazal, da obstaja le majhna povezanost med raso in nepismenostjo. Res pa je, da so črnci nadpovprečno zastopani v popisnih enotah in državah, kjer je delež nepismenih nadpovprečen med vsemi prebivalci.

O vedenju in lastnostih posameznikov lahko torej neposredno sklepamo le, če se podatki nanašajo na posameznike, ne pa na agregate posameznikov. Posredno lahko sklepamo o vedenju in lastnostih posameznikov tudi iz agregiranih podatkov, vendar le na podlagi izsledkov posebnih raziskovalnih metod (npr. *ecological analysis*), drugih virov podatkov in teoretskega poznavanja problema. Če pa kot tip enote analize ne izberemo ljudi (oziroma pri proučevanju volilnih izidov volivcev), sklepanje na raven posameznika sploh ni mogoče. Kot enota analize so torej posamezniki nekaj povsem drugega kot drugi tipi enot in agregirani podatki!

Merilo agregiranja podatkov o volivcih so lahko različne lastnosti volivcev, kot so npr. spol, izobrazba, starost, narodnost, veroizpoved in podobne. Poseben zgled merila pa je pripadnost teritorialnim enotam, zlasti zaradi povezanosti s prostorom kot tipom enote analize. Vzporednice so predstavljene v spodnji tabeli.

RAVEN AGREGIRANJA	VOLIVCI	TIP ENOTE	PROSTOR
NIZKA	volivci enega volišča (volivci v lokalni skupnosti) volivci v volilnem okraju (volivci v občini) volivci v volilni enoti (volivci v regiji)		volišče (lokalna skupnost) volilni okraj (občina) volilna enota (regija)
VISOKA	volivci cele države		država

V tabeli smo volivce združevali v agregate po pripadnosti teritorialnim enotam, oblikovanim za izvedbo volitev in po pripadnosti administrativnim enotam (agregati v oklepajih). Teritorialne enote, po katerih smo volivce združevali v agregate, pa so lahko tudi prostor kot tip enote analize. Med obema tipoma enot na vseh ravneh agregiranja ni nobenih razlik. Če podatkov o posameznikih nimamo in se giblje le na agregiranih ravneh, so podatki o volilnih izidih za oba tipa enot popolnoma enaki. Razlika je le v tem, kako jih beremo. Če kot tip enote analize izberemo volivce, potem volilne izide na ravni občin interpretiramo takole: od volivcev v občini A jih je $\times$ odstotkov glasovalo za stranko Levi, y odstotkov za stranko Desni itd. Če kot tip enote analize izberemo prostor, potem na isti ravni izide interpretiramo takole: v občini A je stranka Levi dobila $\times$ odstotkov glasov, stranka Desni y odstotkov itd. Rezultate interpretiramo v prvem primeru takole: volivci občine A so glasovali podobno kot volivci občine B, v drugem primeru pa: občina A je po volilnih izidih podobna občini B. Druga interpretacija je krajša in primernejša za nekatere analize. Če torej podatkov o posameznikih nimamo, če je merilo agregiranja pripadnost teritorialnim enotam in če podatki vsebujejo informacije o agregiranih lastnostih prebivalcev teritorialnih enot, so lahko tip enote analize volivci ali prostor, ne da bi se podatki, možnosti za analize in rezultati kakor koli razlikovali. Razlika je le v tem, kako podatke in rezultate interpretiramo! Z izborom tipa enote izberemo le način interpretacij. Pri tem je odločitev za prostor kot tip enote analize celo bolj smiselna, saj je iz načina interpretacij takoj razvidno, da rezultati ne veljajo na ravni posameznikov. Robinsonov zgled je veliko jasnejši, če kot enoto analize izberemo prostor.

Povedano velja tudi za povezanost med časom kot merilom agregiranja podatkov o ljudeh in časom kot tipom enote analize.

Na rezultate analiz pa lahko vpliva raven agregiranja. Če je izbrani tip enote analize agregiran na nizki ravni in odkrijemo povezanost med merjenimi spremenljivkami, to še ne pomeni, da povezanost obstaja tudi na višji ravni agregiranja in obratno. Povezanost med spremenljivkami je lahko odvisna od ravni agregiranja in načeloma rezultati veljajo le za uporabljeno raven. Zgled je že pri opisovanju področja »pojasnjevanje volilnih izidov«.

Nižja raven agregiranja ima določene prednosti, saj ohranja več informacij. Vendar smo iz različnih tehničnih razlogov, kot so nepopolnost podatkov na najnižji ravni, preveliko število enot, neprimerljivost podatkov na najnižji ravni, raven agregiranja za druge spremenljivke v analizi ipd. ter vsebinskih razlogov, kot so jasna identiteta tipa enote na višji ravni agregiranja, vedenje o tipu enote na višji ravni agregiranja, zanimanje za tip enote na tej ravni ipd., prisiljeni izbrati višjo raven. V tem primeru se je treba zavedati, da so izsledki odvisni od izbrane ravni in po potrebi to odvisnost raziskati.

V raziskavah je mogoče upoštevati le eno raven agregiranja, več ravni ločeno

ali več ravni hkrati. Velika večina raziskav upošteva le eno raven ali kvečjemu več ravni ločeno. Redke pa so raziskave, ki upoštevajo več ravni hkrati. Razlogi so v metodološki zahtevnosti in v začetni stopnji razvoja metod, ki omogočajo formalno modeliranje več ravni hkrati. Praktični razlog pa je tudi v tem, da je interpretacija tako dobljenih rezultatov večkrat preveč zahtevna za predstavitve.

Viri podatkov

Za proučevanje volilnih izidov v prvi vrsti potrebujemo podatke o izidih volitev. Ker pa želimo volilne izide večkrat tudi pojasniti, potrebujemo še podatke o dejavnikih, ki na volilne izide vplivajo.

Podatke o izidih volitev lahko dobimo iz uradnih poročil o volilnih izidih ali pa iz anket o glasovanju na volitvah. Vira imata svoje prednosti in pomanjkljivosti.

Prvemu viru je mogoče predvsem očitati, da podatki niso dostopni na ravni posameznika, ampak na različnih ravneh agregiranja. Merilo agregiranja je po pravilu pripadnost volivcev teritorialnim enotam, oblikovanim za izvedbo volitev. Pri tem so manjše enote deli večjih. Velikost posameznih enot in način združevanja enot sta odvisna od konkretnega volilnega sistema. Podatki niso vedno popolnoma urejeni na ravni najmanjših enot. Tako se velikost skupin, za katere so podatki o glasovanju dostopni, v praksi giblje na intervalu od nekaj sto do nekaj deset tisoč ljudi.

Pri drugem viru podatkov, to je pri mnenjskih anketah, pa se predvsem pojavljajo dvomi o njihovi zanesljivosti in veljavnosti. Vzrokov za dvome je več. Anketiranje celotne populacije zahteva bistveno preveč časa in denarja, zato so podatki zbrani le na vzorcih posameznikov, ki zgolj potencialno omogočajo sklepanje na celotno populacijo. Rezultati so močno odvisni od kakovosti vzorca, ki jo je težko zagotoviti. Tehnika zajemanja podatkov vpliva na kakovost podatkov. Gre predvsem za tipe, oblike in vrstni red vprašanj ter za tipe in oblike merskih lestvic. Mnenjski podatki lahko vsebujejo napake, ki so posledica namernega prekrivanja lastnega glasovanja. Da gre za izredno občutljivo temo, priča dejstvo, da je tajnost podatkov o glasovanju zagotovljena v zakonih. Ne nazadnje so napake lahko tudi posledica slabega spomina anketiranih. Poleg tega so mnenjske raziskave precej potratne glede finančnih sredstev in časa. Z mnenjskimi raziskavami je nemogoče zbirati podatke o preteklosti, kar je resna omejitev raziskovanju.

V primerjavi z mnenjskimi raziskavami pa o uradnih volilnih izidih po pravilu ne moremo dvomiti. Vrsta institucionaliziranih nadzornih mehanizmov zagotavlja njihovo veljavnost in zanesljivost. Potvarjanje uradnih volilnih izidov pa je gotovo mnogo širši problem. Poleg tega so uradni volilni izidi po pravilu javni ter tako dostopni takoj po volitvah in zastonj. Dosegljivi so tudi za pretekla obdobja, saj so običajno ustrezno arhivirani. Res pa je, da podatki niso dostopni na ravni posameznika, kar je glavna prednost anketnih podatkov. Vendar če upoštevamo vsa navedena dejstva, prednosti uradnih volilnih izidov odtehtajo to pomanjkljivost. Seveda pa je idealno, če lahko uporabimo oba vira podatkov.

Tudi *podatke o dejavnikih, ki vplivajo na volilne izide*, lahko dobimo iz različnih virov. Glavna vira sta popisi prebivalstva in mnenjske raziskave. Le nekateri dejavniki so tako specifični, da je podatke o njih mogoče zbrati le z mnenjskimi raziskavami. Glede prednosti in pomanjkljivosti obeh virov podatkov v praksi velja isto kot glede uradnih volilnih izidov in anket o glasovanju (ker so tudi

podatki iz popisov v praksi dostopni le na agregirani ravni). Idealno je, če lahko uporabimo oba vira.

Poseben problem pri sočasni analizi izidov volitev in dejavnikov, ki nanje vplivajo, je skladnost enot analize. Le v posebnih primerih, ko so vsi podatki zbrani z eno mnenjsko raziskavo na danem vzorcu, je osnovna enota analize ista. Vsi podatki se nanašajo na vsakega izbranega posameznika posebej. V drugih primerih pa to žal ne velja. Običajno so podatki o volilnih izidih zbrani za drugo enoto analize kot podatki o dejavnikih, ki na izide vplivajo. Tako so na primer lahko podatki o glasovanju zbrani za skupine ljudi po občini stalnega prebivališča, podatki o dohodku in premoženju pa za skupine ljudi po izobrazbi. V tem primeru sta enoti analize popolnoma neskladni in podatkov ni mogoče sočasno razčleniti. Tudi če so oboji podatki zbrani za skupine ljudi po občini stalnega prebivališča, enoti analize nista nujno popolnoma skladni. Če gre za uradne volilne izide in podatke iz popisa prebivalstva, je razlika relativno majhna, saj se skupini razlikujeta le po umrlih, odseljenih, priseljenih in novih polnoletnih prebivalcih občin. Razlike se razumljivo večajo s časovno razliko med volitvami in popisom. Če gre za uradne volilne izide in mnenjske raziskave o relevantnih dejavnikih ali pa mnenjske raziskave o glasovanju in podatke iz popisov prebivalstva, se razlika poveča še za vpliv vzorčenja pri enem viru podatkov. Če pa gre za mnenjske raziskave o glasovanju in mnenjske raziskave o relevantnih dejavnikih, se razlika še poveča, saj vpliv vzorčenja deluje pri obeh virih podatkov.

Tako so enote analize lahko najbolj skladne ali pa najbolj različne, če uporabimo kot vir podatkov izključno mnenjske raziskave. Kako različnost vpliva na možnosti raziskovanja in na rezultate raziskovanja, pa je odvisno od struktur podatkov in pravilnostih v njih. Če na primer za stranko A glasujejo samo tisti, katerih dohodek in premoženje presegata določeno mejo, za stranko B pa samo tisti, katerih dohodek in premoženje sta pod to mejo, in je to edini relevantni dejavnik za glasovanje za edini obstoječi stranki, volilna abstinenca pa je z zamegljena, potem skladnost enot analize ne pomeni problema. Podatke o glasovanju lahko dobimo iz vzorca drugih ljudi, kot podatke o dohodku in premoženju, ali pa iz vzorca istih ljudi. Izsledki analiz bodo popolnoma isti! Težava je seveda v tem, da povezanosti med glasovanjem in relevantnimi dejavniki ne poznamo vnaprej, ampak je prav ta povezanost predmet raziskovanja. Poleg tega je relevantnih dejavnikov več, med seboj pa so različno povezani. *Presoja o skladnosti enot analize je tako v vsakem konkretnem primeru prepuščena raziskovalcem, njihove-mu poznavanju teorije in rezultatov predhodnih raziskav.*

Če uporabljamo kot vire podatkov mnenjske ankete ali mnenjske ankete in popise prebivalstva, je lahko merilo agregiranja različno. Podatki so lahko agregirani na primer po spolu, izobrazbi, premoženju, veroizpovedi ipd. Da lahko dobimo kolikor toliko skladne agregate, je treba le, da je merilo agregiranja merjeno v obeh virih. *Če pa uporabimo kot vir podatkov uradne volilne izide, so podatki vedno že agregirani po pripadnosti za volitve oblikovanim teritorialnim enotam!* Od konkretnega volilnega sistema je odvisno, kakšna je velikost takih enot in ali je mogoče take enote združevati v druge administrativne enote, denimo občine, okraje, regije ipd. Slednje je pomembno, ker so podatki iz popisov prebivalstva in iz mnenjskih anket navadno vezani na stabilne administrativne enote, ne pa na spreminjajoče se za volitve oblikovane teritorialne enote. Tudi zaradi tega je že sama za nadaljnje raziskovanje ustrezna predstavitev volilnih izidov zahtevno strokovno delo.

- AGNEW, J. a. & DUNCAN, J. S. (1989). *The Power of Place. Bringing Together Geographical and Sociological Imaginations*. Boston: Unwin Hyman
- BERGLUND, S. & THOMSEN, S. R. (1990). *Modern Political Ecological Analysis*. Abo: Abo Academics Forlag
- BLALOCK, H. M. Jr. (1974). *Measurement in the Social Science*. London: MacMillan Press
- DILLON, W. R. & GOLDSTEIN, M. (1948). *Multivariate Analysis*. New York: Wiley
- GRAD, F. (1992). *Novi volilni sistem z volilno zakonodajo*. Ljubljana: Institut za javno upravo pri Pravni fakulteti v Lj.
- GROFMAN, B. & LJPHART, A. (ed., 1986). *Electoral Laws and their Political Consequences*. New York: Agathon Press Inc
- HIMMELWELT, H. T. et al (1985). *How Voters Decide*. Open University Press
- JOHNSTON, R. J., SHELLEY, F. M. & TAYLOR, P. J. (1990). *Developments in Electoral Geography*. London: Routledge.
- JOHNSTON, R. J. (1990). *A Nation Dividing. The Electoral Map of GB, 1979–1987*. London
- LEWIS-BECK, M. S. & RICE, T. W. (1992). *Forecasting Elections*. Washington, D. C.: Congressional Quarterly
- LIPSET, S. M. in ROKKAN, S. (ed., 1967). *Party Systems and Voter Alignments*. New York: Free Press
- NOHLEN, D. (1992). *Izborna pravo i stranački sustav*. Zagreb: Školska knjiga
- SALLNOW, J. & JOHN, A. (1982). *An Electoral Atlas of Europe 1968–1981*. Butterworths European Studies
- SARTORI, G. (1987). *The Theory of Democracy Revisited*. New Jersey: Chatham House Publishers
- TAYLOR, P. J. & JOHNSTON, R. J. (1979). *Geography of Elections*. London: Croom Helm Ltd
- FERLIGOJ, A. (1988). *Metode za grafično predstavitev multivariatnih podatkov. Metodološki zvezki 3: 47–57*
- KROPIVNIK, S. (1992). *Slovenski politični prostor. Temeljne metodološke dileme. V: Nastajanje slovenske državnosti*. Ljubljana: Slovensko politološko društvo: 259-281
- ROBINSON, W. S. (1950). *Ecological Correlation and the Behavior of Individuals*. *American Sociological Review*, No. 15: 351–357